

Ritschls devise i de teologiske stridigheder er: "Auf Gott vertrauen, Pulver trocken halten, Lehr- und Handbücher schreiben!" (193). Ud over hans *Die christliche Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung* (1870-74, 1882-83², 1888-89³) og *Unterricht* berører brevene *Theologie und Metaphysik* (1881) og *Geschichte des Pietismus* (1880-86) og ud over talrige editioner og mindre arbejder af Harnack hans *Lehrbuch der Dogmengeschichte* (1886-90); der er ikke bevaret breve til Harnack, hvori Ritschl kommenterer dette værk. Brevene drøfter også bøger af andre ritschlianere som W. Herrmann og J. Kaftan. Selvom Ritschl protesterer mod modstandernes tale om "den ritschlske skole" (164f), anvender han ofte et "vi", som også indbefatter den skare af elever, der i perioden etablerer sig på de tyske universiteter. Frontstillingen er dobbelt, "rechts und links", mod "die Traditionalisten" og mod "die Wächter des neuprotestantischen Zion" (187, 153). Sidstnævnte er F.C. Bours skoles liberale teologi, for eksempel som den formuleres af O. Pfleiderer. Førstnævnte er den nylutherske "Confessionalismus" (134) i teologi og kirke, som fylder mest i brevvekslingen, repræsenteret af folk som C.E. Luthardt og F.H.R. Frank. Harnack skriver til Ritschl: "Ich mache mir den Gegensatz zwischen Ihnen und unseren heutigen Orthodoxen stets an folgenden Punkten klar. 1) *Erkenntnistheoretisch*: Jene wollen *hinter* die geschichtlichen Thatsachen und Erscheinungen kommen, Sie wollen bei ihnen stehen bleiben. 2) *Formal*: Jene wollen loci, Sie ein System. 3) *Dogmatisch*: Für jene ist der augustinische Sünden- und der anselmsche Versöhnungsbegriff das Entscheidende in dem christlichen Glauben, für Sie nicht. 4) *Practisch*: Jene wollen Weltherrschaft ausüben durch ihre alle Erkenntnisse meisternde und alle Größen bestimmende Loci-Dogmatik, Sie lehnen das ab und bestimmen die Aufgabe der Christen auf Grund der religiösen Tugenden" (319). Dansk teologi berøres kun i Ritschls bemærkning: "Des hochwürdigsten Martensen zwei Bände specielle Plaudereien über Sittliches habe ich auch vorübergehen zu lassen mich entschlossen" (198f).

Peter Grove

Encyclopedia of the Bible and Its Reception. Vol. 3: Athena – Birkat ha-Minim. Vol. 4: Birsha – Chariot of Fire, Berlin, New York: Walter de Gruyter 2011 og 2012. Ill. s/h og farveplancher. Vol. 3: 1224 sp.; Vol. 4: 1198 sp. € 238/\$ 325 pr. bind.

Ambitionsniveauet i denne encyklopædi imponerer stadig. Ikke alene gør de enkelte artikler i deres opbygning krav på fuldkommenhed, idet opslagsordene principielt behandles fra alle relevante perspektiver; de største artikler består typisk af følgende afsnit: "Ancient Near East", "Hebrew Bible/Old Testament", "Greco-Roman Antiquity", "New Testament", "Judaism", "Christianity", "Islam", "Other Religions", "Literature", "Visual Arts", "Music" og "Film". Men derudover dækker artiklerne ikke alene Bibelen,

men også forsknings- og receptionshistorien. I bind 3 og 4 finder man således ikke blot oplagte opslag som "Cain" og "Bethlehem", men også begreber som "Beauty" og "Body", kunstnere som "Bergmann" og "Benn", forskere som "Billerbeck" og "Bengel" samt en lang række andre kategorier fra bibelforskningen, dens nabodiscipliner og mange andre steder, fx har både "Baldness" og "Boldness" sin egen artikel. Man taber næsten pusten over værkets dimensioner.

I forhold til andre encyklopædier er det naturligvis det receptionshistoriske perspektiv, der udmærker denne udgivelse. Der findes andre bibel-leksika og teologi-encyklopædier, men det nye er at kombinere bibelvidenskab med teologi- og kulturhistorie. Som jeg nævnte i anmeldelsen af de første to bind, er det epokalt. Receptionshistorien er en del af bibelvidenskaben. Imidlertid får man ved at studere artiklerne nøjere en fornemmelse af, at encyklopædien næsten er for meget på forkant med videnskabens udvikling. Receptionshistorie er utvivlsomt kommet for at blive i bibelvidenskaben, men på mange fronter er den endnu i sin vorden. Det kan ikke skjules i encyklopædiens enkelte artikler. Ofte er afsnittene om Bibelen, jødedommen og den græsk-romerske verden præcise sammenfatninger af den aktuelle viden på området, mens de receptionshistoriske afsnit gerne har karakter af pionerarbejder og første afsøgninger af feltet. Er man i sit meget kritiske hjørne, vil man spørge, om det er for tidligt at udgive en encyklopædi om et område, som ikke har en længere forskningstradition. Er man i det mere positive hjørne, begejstres man over, at receptionshistoriens vigtighed markeres ved en så monumental udgivelse. Heldigvis er der jo, idet værket udgives online sideløbende med bogudgivelsen, rig mulighed for at holde det opdateret og indarbejde nye og flere forskningsresultater.

Som det er nu, er værket en guldgrube af viden om den aktuelle stand inden for bibelforskningen. Artiklernes afsnit om Det Gamle og Det Nye Testamente er ofte kortere end de tilsvarende artikler i *TRE* og lidt længere end *RGG*, hvilket for mig forekommer som en passende længde. Afsnittene om receptionshistorie er som antydnet meget afhængige af forfatteren. Det kan ikke undgås, at de derfor får et lidt tilfældigt præg. Hertil kommer, at de allerfleste alene forholder sig til direkte anvendelser af bibelske navne og motiver. Den reception, der foregår på et dybere niveau ved overtagelse af strukturer og tematikker, hvis bibelske forlæg ikke nødvendigvis bliver eksplicit på overfladen, er sjældent medtaget. Men for så vidt encyklopædiartikler ikke skal være selvstændige forskningsbidrag, kan det ikke være anderledes på nuværende tidspunkt.

Der er grund til at nævne, at musik-delen af encyklopædien i vidt omfang er udarbejdet af Nils Holger Petersen og Sven Rune Havsteen, hvilket vel sagtens giver opslagene et mere dansk præg, end det ellers ville være tilfældet. Det er der kun grund til at glæde sig over.

Bogudgivelsen er naturligvis hundedyr, men heldigvis har universiteterne købt onlineversionen. Det er meget væsentligt, for dette værk fortjener at

blive anvendt af studenter. Ikke mindst for dem må det være en særdeles brugervenlig adgang til det aktuelle vidensniveau inden for bibelforskningen og en øjenåbnende præsentation af Bibelens uoverskuelige betydning på alle kulturelle områder og niveauer. Hvis man kan bidrage til, at udgaven får denne funktion, skal man gøre det; det fortjener den.

Jesper Tang Nielsen

Jan Sievert Asmussen

Ord virker. Retorisk homiletik. København: Forlaget Anis 2010. 168 s. Kr. 189.

Som alle lærebøger siger også de homiletiske noget om betingelserne for den undervisning, de primært er skrevet for. Når tyske homiletikker som regel er meget omfattende og med stor teoretisk tyngde, hænger det sammen med, at de henvender sig til universitetsstuderende på de samme akademiske præmisser som andre teologiske fag. I modsætning hertil er hovedparten af de amerikanske lærebøger skrevet til studerende på teologiske seminarer, hvor de teologiske forudsætninger er langt færre – især der, hvor faget også udbydes på begynderniveau.

Med hensyn til uddannelse befinder Danmark sig et underligt sted midt i mellem. Vi har en lang tradition for akademisk teologisk uddannelse som adgang til præstembedet, men den praktiske teologi er et lille fag, og mange af dets områder konverteres i stedet til korte pastoralteologiske kurser på de kirkelige efteruddannelsesinstitutioner. Det stiller underviserne dér over for store udfordringer. De kan så netop ikke forudsætte noget videre kendskab til pædagogik, psykologi, sociologi eller kommunikationsteori, samtidig med at de discipliner i dag er uomgængelige for pastoralteologien. Hvad gør en homiletiklærer her? Tyske lærebøger er for omfattende (og danske cand. theol.'er ikke så villige til at læse på det sprog), amerikanske ofte for letbenede og kirkeligt-kulturelt fjerne i introduktionsøjemed. Jan S. Asmussen, lærer i faget på Pastorseminariet i København har uforfærdet valgt at løse dilemmaet ved at skrive en lærebog, som spejler hans vurdering af, hvad der er det vigtigste at komme rundt om på den tid, der faktisk er til rådighed, et skøn, der også baserer sig på hans egne erfaringer som mangeårig sognepræst. Nemlig arbejdet med prædikens kommunikative aspekter, fordi en prædiken nu engang er den hørte prædiken, ikke prædikantens gode intentioner. At få disse *både* bevidstgjort *og* hørt er opgaven, og den klassiske retorik har netop som sit emne den mundtlige hensigtsbestemte tale og dens overbevisningsmåder, hvorfor Asmussen da også griber tilbage til den, især i dens romerske udgave hos Cicero og Quintilian. Her henter han den uopslidelige model for en tales forberedelse og den lidt mere opslidelige model for en tales opbygning. I inspirationen fra David Buttrick, som selv er retorisk kyndig og fra andre amerikanske homiletikere, som er meget optaget af imaginationen (her den billeddannende evne), kommer vægten